

IRODALMUNK HÚSZ ÉVE — KÉT ANTOLÓGIA TÜKRÉBEN

A MEGNÖTT ÉLET — TAVASZ MAGYARORSZÁGON

Felszabadulásunk 20. évfordulója alkalmából reprezentatív prózai és lírai antológiát jelentetett meg a Szépirodalmi Könyvkiadó — előbbi *Illés* Endre, utóbbit *Illés* Lajos válogatásában és szerkesztésében. Egy-egy ilyen kiadvány kapcsán a megközelíteni kívánt cél első pillantásra is nyilvánvaló: annak szándéka, hogy bemutassuk líránk és szépprózáink fejlődésének elmúlt húsz esztendejét, méghozzá olyképpen, hogy az ebben az időszakban született írásokból való válogatás tükrölegyen a szocialista fejlődés útjára lépett Magyarországon bekövetkezett történelmi jelentőségű változásoknak, színvonala reprezentálja mai irodalmunk eddig elért eredményeit, ugyanakkor a kiválasztott művek méltón és egyértelműen valljanak alkotójuk tehetségéről, életművéről.

A válogatási szempont persze eleve meghatároz, követelményei és a rendelkezésre álló lehetőségek szükségszerűen korlátok közé szorítanak. Ezért nem is lehet egyértelmű *igennel* vagy *nemmel* felelni arra a kérdésre, vajon a két antológia maradéktalanul megfelel-e a fentebb vázolt szempontoknak. Igazságtalanság lenne számon kérni egyiktől is, másiktól is olyan tablószerű teljességet, mely nem lehetett célja — hiszen akárhogy is nézzük, e válogatások mégiscsak a felszabadulás jegyében készültek: helyes és szükséges elv szerint került tehát sor arra a „szűkítésre”, mely — nem tekintve feladatának a minden részletre figyelmet fordító teljességet — a válogatói érdeklődést a hazánk felszabadulás utáni fejlődésének nagy emberierkölcsei, társadalmi-politikai kérdéseit tendenciájukban egyértelműen (vagy legalábbis megközelítő egyértelműséggel) tükröző-ábrázoló írások felé fordította. Így kétségtől elvesztődött valami a „réven” — talán kevésbé mutatkozik meg e két antológia tükrében irodalmunk kétségektől, tévelygésektől, belharcoltától is barázdált mai arca, az ellentmondások kicsit „lekerekítődnek”, a zökkenők, az ellankadások, a buktatók, kudarcok és tévedések fájó emlékei és vitatott dokumentumai ténylegesen és hatásaikban is háttérbe szorulnak, elmaradnak. Viszont ennek következtében visszanyerődött a „vámon” annak lehetősége, hogy mai irodalmunk szocialista vagy a szocializmus irányába mutató erővonalai — és akárhogy is vesszük, mégis csak ezek a fő erővonalak! — plasztikusan, nyomon követhetően kirajzolódnak. (Bár hisszük, hogy egy, a problematikusságtól kevésbé tartózkodó szerkesztési koncepció nem torzította volna el, inkább markánsabbá, erőteljesebbé tette volna ezt a tendenciát, mely talán még összehatásában is erősödött volna.)

Mindenesetre: e két kötet olvastán bizonyos elégedettség keríti hatalmába az embert — úgy érzi, az antológiák jelentős műveket, jelentős irodalmat közvetítenek. (Noha az antológia sajátos szerkezeti atmoszférájában az öntörvényű írások sorából egyik-másik új fényt kapva kiemelkedik, másutt, más helyen eddig nyilvánvalóvá nem tűnt új, „saját értékeket” mutat; egyes művek viszont ebben az elemben tehetetlenségi nyomatékokat kapnak, elhalványulnak, néha el is jelentéktelenednek.) Ismerve az egyes művek keletkezési — megjelenési — idejét, szertefoszlan látszik (s ehhez ez a két antológia feltétlenül hozzásegít) az a magát makacsul megújító és újra szülő legenda, hogy szocialista fejlődésünk személyi kultusszal terhelt, tehát irodalmunkban sematikusnak bélyegzett időszakában egyáltalán nem születtek értékes, a valóságot sokoldalúan megközelítő, elemző és ábrázoló, időálló alkotások. E két kötet is tanú rá: igenis születtek. Mint ahogy tanú sok más dologra is. Szinte dokumentatív erővel mutatja meg, mint teljesedett ki irodalmunk néhány

„nagy öregjének”, valamint a húszas, harmincas években tollat fogott derékhadának munkássága a felszabadulást követő húsz esztendőben. Korszakos nekifutásokról, új virágzásról, maradandó művekről vallanak e kötetek. De vallanak a fiatalabbakról és a fiatalokról is. Azokról a tehetségekről, akik szemünk láttára nőttek jelentős vagy sokat ígérő alkotókká. Eddigi pályájuk, életútjuk, műveik bizonyosságai annak, hogy a felszabadulással megváltozott, a szocialista fejlődés útjára lépett társadalmi rendünk körülményeiben milyen beláthatatlan távlatú és perspektívájú fejlődés lehetőségei nyíltak meg irodalmunk előtt — impulzust adva egy új nemzedéknek a kiteljesedésre, jelentős művek alkotására. Műveik olvastán nyilvánvaló a felismerés: ezer szállal kötődnek új rendünkhöz, nélküle nem virágozhatnának, nem fejlődhetnének.

Végigtekintve mindezen, az olvasó — aki nem kritikus — akaratlanul is összegezésre kényszerül. E két antológia anyagának ismeretében tovább erősödött az a meggyőződése, hogy irodalmunk felmérhetetlenül nagy utat tett meg az elmúlt húsz esztendőben. Tudatosultak, s mind szélesebb teret kapnak benne a szocialista tendenciák, fejlődése jó irányú. Összességében méltó a megbecsülésre, s jelentősebb egyedeiben a maradandóságra.

És még valami: az antológiában közlőtekből egész sor mű már áttörte az irodalmi „belvilág” korlátait. Tucatnyi elbeszélést említhetnénk, melyből — némelyikből nem is rossz — film lett; a versek tömegéből sok-sok olyanira „közkinccsé” lett, mint klasszikusaink ismert és mindig emlegetett alkotásai — szinte részévé és formálójává válva a közízlésnek és -gondolkodásnak. Ha elgondoljuk, nagy dolog ez, tán még értékmérőnek is beillik, már ami irodalmunk egészét és tömeghatását illeti.

*

De az eredményekkel kapcsolatos örömünk sem feledtetheti velünk azokat a fogyatékoságokat, melyekről e két antológiáról szólva, mégiscsak számot kell adnunk.

Első annak a sorrendiség meghatározásával összefüggő szerkesztői óvatosságnak a kifogásolása, mely születési évük „sorszámát” szerint sorakoztatta fel az alkotókat: (még arra is ügyelve, ha esetleg két alkotó ugyanazon évben látta meg a napvilágot, ne az esetlegesség vagy más valami, hanem az ábécé döntse el, ki következzen előbb, s ki utána.) Furcsálljuk ezt — bár a módszer gyakorlatában mind nagyobb teret hódít nálunk —, hiszen senki nem állítja, hogy a születési dátum egyben művészi datálást is jelent, hogy eleve predesztinál, pláne azt, hogy rangsorolást jelentene. S mert nem jelent, így a segítségével kialakított alkotói sorrend sem lehet alkalmas arra, hogy bizonyos rokonságok, rezonanciák vagy egymással felelő életművek kimutatódjanak, plasztikussá váljanak, tehát tendenciáiban is érzékeltetni lehessen irodalmunk sokoldalú, formában, látásmódban és egyes szemléleti elemekben egymással nemegyszer vitatkozó összetevőit.

Kérdéses, vajon — a legkorábbi születés jogán kívül — indokolt, pontosabban: szerencsés, helyes volt-e a prózai gyűjteményt *Barta Lajos*, különösen pedig a lírai gyűjteményt *Heltai Jenő* verseivel kezdeni? Elvégre a szerkesztői-válogatói gyakorlat napjainkban is megkülönböztetett jelentőséget tulajdonít az úgynevezett „kötetnyitó” műveknek — kiválasztásuk gondosságát szokta jelezni, hogy mintegy bevezetőnek, vagy mondjuk így: összegezőnek szánják őket, arra alkalmasnak és hivatottnak, hogy megüssék (nemcsak mondanivalóban, hanem értékben és jelentőségben is) azt az alaphangot, mely aztán végigzeng az egész gyűjteményen. A kötetek anyagának ismeretében állítható: szerencsésebb kezdésre is nyílt volna lehetőség.

Mindez persze az alapelv következménye. Nehezebb, bonyolultabb — tán még heves, ellenkező vitákra is okot adó —, de mindeme nehézségek és buktatók ellenére is hasznosabb, többet mondóbb lett volna érték és rokonság szerint, tehát tendenciózan csoportosítani a bemutatott szerzőket — mintegy impulzust adva ezzel a csoportosítással az irodalommal nem hivatásszerűen foglalkozó olvasónak is arra, hogy megkísérelje az önmagának indokolt, de a realitással sem ellenkező értékrend kialakítását. Ismételjük, az olvasónak, aki azért egy kissé magára hagyottan és irányítatlanul kénytelen tallózni ebben az „időrendben”, mindössze arra a bevaló szerkesztői szándéokra hagyatkozva, mely az antológia összeállításakor az egyes alkotók esetében jelentős és jellemző művek kiválasztására törekedett.

Sok esetben ez sikerült is. Különösen a lírikusok esetében, amikor – általában – több vers közlésére nyílt lehetőség, de kérdőjelek itt is, ott is akadnak. Különösen az egy verssel szereplő költőknél merülnek fel kínzó gondok olykor: miért éppen a közölt alkotásra esett a választás? Hiszen e „kitüntetett helyzetben” sokszor egészen más fényt és jelentőséget kap egy-egy mű, s nemegyszer elbizonytalanodik az olvasó, amikor arra kényszerül, hogy felmérje, vajon a választott vers mennyit árul el alkotója életművéből; mit nagytól fel, mit hallgat el, s miféle „képtorzításnak” lehet okozója? A prózisták valamennyien egy-egy alkotásukkal szerepelnek, s itt talán még nagyobb lehetett a gond, sikerül-e egyetlen írással közvetíteni, érzékeltetni az alkotói életmű sajátosságait és értékeit? Sok esetben sikerült – különösen, ha figyelembe vesszük a választás objektív nehézségeit: telitalálatokra is van tanúbizonyság. De kétségek is felmerülnek. Vajon például *Thury Zsuzsa A legszebb ajándék*-a alkalmas-e arra, hogy szerzője legjobb érényeiről valljon? Talán a méltán népszerű és dicsért *Simon Menyhért* születése helyett sem ártott volna egy olyan *Déry*-írást választani, amely a déryi életműnek nemcsak a színvonalát, hanem bonyolultságát és összetettségét is dokumentálja, méghozzá több és áttételesebb síkon. Kétségeink vannak afelől is, hogy a legfiatalabb nemzedék képviselői (többek között: *Csurka István, Kamondy László, Gerelyes Endre, Moldova György*) legsikerültebb és bontakozó írásművészetük már kirajzolódó jegyeire legjellemzőbb írásaikkal kaptak helyet.

Szót érdemel viszont az arányok kérdése. Mintha az antológiák szerkesztői kissé féltek volna az egy-két könyves fiatal alkotók szerepeltetésétől, akik ugyan a kísérletezés, a forrongás állapotában vannak még, de munkásságuk, hatásuk ennek ellenére sem jelentéktelen. Szerepük, rangjuk, helyük van irodalmi életünkben. A szerkesztői szándék nyilván az volt, elégedjünk meg e nemzedék néhány jellegzetes képviselőjének bemutatásával. S noha tudjuk, a terjedelem is határt szabott sok mindennek, mégis sajnáljuk, hogy többek között például *Hárs György, Baranyi Ferenc, Buda Ferenc, Soós Zoltán* versei nem kaptak helyet a kötetben. Mint ahogy szívesen olvastuk volna a prózaírók közül egy-egy sikerült írását (mert van ilyen!) *Baráth Lajosnak, Végh Antalnak, Sipkay Barnának, Jávor Ottónak*. Hisszük, legjobb műveik közlése színesebbé, sokoldalúbbá tette volna az irodalmunkról rajzolt képet. S hogy ne csak róluk szóljunk, fájlaljuk, hogy az idősebbek közül sem a lírikusok, sem a prózaírók között nem kapott helyet *Bóka László*, a debreceni *Kis Tamás*, a prózaírók között *Keszi Imre, Bárány Tamás*, a nagy népszerűségű és olvasottságú *Berkesi András*, vagy az eredeti tehetségű *Timár Máté*.

Végezetül még egy dolog: nem ártott volna a kötetek végén közölni az egyes költők-írók legfontosabb biográfiai adatait. Nagy példányszámú, ünnepi kiadványokról van szó, melyek nyilván széles körben találnak majd olvasottságra. A kortársi magyar irodalommal való ismerkedést könnyíthette volna meg az a néhány sor, mely utal az alkotók életének, munkásságának főbb mozzanataira, s esetleg talán egy-két találó mondattal még életművük jellegzetességeit is megkísérelte volna felvázolni. (*Szépirodalmi Könyvkiadó, 1965.*)

PAPP ZOLTÁN

Buday György fametszete